

PROFIELWERKSTUK TAALKUNDE

Toolkit Taal in contact

Je zou kunnen zeggen dat alle talen op een bepaalde manier contacttalen zijn. Taal is immers een middel voor mensen om onderlinge contacten tot stand te brengen en te onderhouden. Dat lukt natuurlijk alleen als sprekers een gemeenschappelijke taal hebben. Als mensen voor het eerst contact met elkaar hebben en zo'n gemeenschappelijk communicatiemiddel ontbreekt, dan kunnen ze een nieuwe taal creëren. De vorming van zo'n contacttaal gebeurt altijd op sociale schaal, bijvoorbeeld door immigratie of handel. Ook kan het zo zijn dat in bepaalde situaties een nieuwe taalvariëteit ontstaat, doordat meerdere talen beschikbaar zijn voor communicatie. Sprekers kunnen twee talen systematisch door elkaar gebruiken, wanneer ze deze allebei goed beheersen. Er kan dan een zogenaamde 'mengtaal' ontstaan, die als het ware een mix is van twee talen. Als sprekers af en toe één of meerdere woorden gebruiken uit een andere taal binnen een gesprek of binnen een zin, dan is er sprake van codewisseling. Op het moment dat steeds meer sprekers steeds vaker gaan *switchen* tussen talen, dan is het natuurlijk goed mogelijk dat hier een nieuwe contacttaal uit ontstaat. In hedendaagse variëteiten van het Nederlands komt het mixen van verschillende talen best veel voor. Als je alleen al denkt aan het gebruik van Engelse woorden in het Nederlands of aan Surinaamse en Marokkaanse elementen in jongerentalen, dan zal je inzien dat we misschien wel aan de basis staan van een hoop nieuwe contacttalen! In deze toolkit krijg je inzicht in mogelijke onderwerpen en invalshoeken rondom taal in contact, die bruikbaar zijn voor jouw profielwerkstuk.

Engels in het Nederlands

Veel Nederlanders denken dat het Engels de Nederlandse taal bedreigt en dat we met z'n allen over een aantal jaar alleen nog maar Engels spreken. 'Het Nederlands bestaat over 100 jaar niet meer', zeggen ze dan. Dat een grote groep Nederlanders dit denkt, is natuurlijk niet gek. Het Nederlands kent steeds meer Engelse leenwoorden, steeds meer opleidingen gebruiken het Engels als voertaal en in Amsterdam word je als Nederlander zelfs in het Engels aangesproken. Volgens taalwetenschappers valt de dreiging echter wel mee. In het verleden hebben het Latijn en het Frans bijvoorbeeld ook grote invloed gehad op het Nederlands. Soms heb je al niet eens meer door hoeveel Latijnse en Franse 'leenwoorden' het Nederlands bevat. Toch is er nog maar weinig wetenschappelijk onderzoek verricht naar de invloed van het Engels op het Nederlands. Hoeveel woorden 'leent' het Nederlands precies uit het Engels en door welke sprekers worden deze woorden (vooral) gebruikt? Verandert de Nederlandse grammatica ook? En maakt de Engelse invloed de Nederlandse taal juist niet 'rijker'? Het Engels is de zogenaamde 'lingua franca' in Europa. Voor onderling contact tussen lidstaten van de Europese Unie wordt het Engels gebruikt als gemeenschappelijke taal. Je kunt je wel voorstellen dat dit Engels afwijkt van het Brits of Amerikaans Engels en dat er een soort Internationaal Engels aan het ontstaan is. Het stimuleren van Engels taalgebruik in internationale situaties is een vorm van 'taalplanning'. Landen geven een niet-inheemse taal een bepaalde status, zodat deze gebruikt kan worden tijdens officiële gelegenheden of voor onderwijs- en handelsdoeleinden. In dit geval gaat het om een soort 'afgesproken' contacttaal. Contacttalen kunnen ook kunstmatig zijn, zoals bijvoorbeeld het Esperanto.

Pidgins en creooltalen

Er zijn ook veel situaties denkbaar waarin taalcontact niet leidt tot meer rechten voor één taal, maar tot andere uitkomsten. Afhankelijk van politieke en sociale factoren, de status van de talen in contact en de mate waarin sprekers de talen beheersen, kunnen nieuwe variëteiten van een taal of compleet nieuwe talen ontstaan. Een goed voorbeeld hiervan zijn de zogenaamde 'pidgins' en 'creooltalen' die opkwamen toen slaven met verschillende moedertalen en Europese kolonisten met elkaar in contact kwamen op de plantages. Zij spraken elkaars taal niet en werden zodoende gedwongen om een noodoplossing te bedenken om onderlinge communicatie mogelijk te maken. De groepen sprekers waren niet bereid om elkaars taal volledig te leren, waardoor ze componenten van de talen gingen combineren. Daarbij vormde één dominante taal de basis voor het grootste deel van de woordenschat. De talen die uit het contact voortkwamen, worden pidgins genoemd.

De kinderen van de slaven, die werden geboren in gevangenschap, verworven de taal die hun ouders hadden gecreëerd als moedertaal. Deze zogenaamde 'creooltaal' was ondertussen een stuk verder doorontwikkeld en uitgebreider qua klanken en grammaticaregels dan de pidgin waaruit zij voortkwam. Bekende creooltalen zijn bijvoorbeeld het Zuid-Afrikaans (gebaseerd op het Nederlands), het Sranantongo in Suriname (gebaseerd op het Engels) en het Papiaments op Aruba, Bonaire en Curaçao (gebaseerd op het Portugees).

Taalfamilies

Je vindt het vast geen verrassend idee dat talen er duizenden jaren geleden, nog vóór al dat taalcontact, heel anders uitzagen. Taalwetenschappers hebben hier wat op bedacht, namelijk dat er verschillende 'taalfamilies' bestaan met een gemeenschappelijke voorouder. Het Nederlands behoort tot de Indo-Europese taalfamilie. In Europa zijn er maar een aantal talen die niet tot deze taalfamilie behoren: het Turks, Baskisch, Ests, Laps, Fins en Hongaars. Vanaf ongeveer 2500 vóór Christus viel het Indo-Europees langzaam uiteen in verschillende takken en verspreidde het zich over een groot gebied waardoor het onderlinge contact tussen de verwante talen verdween. In de verschillende gebieden kwam het Indo-Europees in aanraking met andere talen en werd het door die talen beïnvloed. Alle Indo-Europese talen maakten een eigen ontwikkeling door en gingen later ook weer woorden van elkaar lenen. Het Nederlands heeft zoals gezegd veel leenwoorden uit het Latijn en het Frans, maar bijvoorbeeld ook uit het naburige Duits en recent het Engels. Bovendien heeft het Nederlands ook zelf woorden uitgeleend. In de Hanzetijd (van de twaalfde tot zestiende eeuw) had Nederland bijvoorbeeld veel handelscontact met Scandinavië. Daardoor zijn er veel 'Nederduitse' leenwoorden terecht gekomen in het Deens, Zweeds en Noors. Taalcontact zorgt trouwens niet alleen voor meer variatie in talen, maar het lijkt ook voor vereenvoudiging te zorgen. Talen met een klein aantal sprekers, in een afgebakend geografisch gebied en met weinig taalcontact hebben vaak een ingewikkelder grammaticasysteem, zoals Indianentalen.

Jouw onderzoek naar taal in contact is relevant, omdat:

- het niet alleen iets vertelt over taalverandering door de tijd heen, maar ook over sociale - en/of handelscontacten in historische perioden.
- miljoenen mensen dagelijks een contacttaal spreken.
- taalcontact het proces van taalverandering in versnelde vorm laat zien. Je zult ontdekken welke talige en sociale factoren aan de basis liggen van taalverandering.
- het je de unieke kans geeft om getuige te zijn van het ontstaan van nieuwe talen.
- je door nauwkeurige bestudering van taalcontact een gefundeerd standpunt in kunt nemen in de maatschappelijke discussie over taalverandering ('taalverloeding').

De wetenschapper aan het woord

Als mensen met elkaar willen communiceren zonder dat ze daarvoor een gemeenschappelijke taal hebben, bedenken ze soms ter plekke een nieuwe taal. Dat gebeurde vaak in de kolonialistische periode. Slaven met allerlei moedertalen moesten praten met kolonisten die een Europese taal spraken. Daaruit kwamen zogenaamde creooltalen voort, waarin je vaak nog elementen kunt herkennen uit de talen die de eerste sprekers ervan spraken. Kijk maar eens naar deze zin uit het Sranan (de taal van Suriname): *Den tu pikin fu mi lobi fu nyan bami* ('Mijn twee kinderen eten graag bami.'). Je herkent een aantal woorden uit het Engels (o.a. tu = twee, mi = me, lobi = love), en het woordje nyan komt uit een Afrikaanse taal en betekent 'eten'.

Taalkundigen willen graag weten of creooltalen anders in elkaar zitten dan oudere talen. In mijn onderzoek heb ik gekeken of er een verschil bestaat in transparantie: de mate waarin ieder woord een betekenis uitdrukt. In 'gewone' talen vind je namelijk allerlei woorden die geen betekenis hebben. Zo zeggen we 'het regent', het woordje 'het' is nodig om de zin compleet te maken, maar betekent niks concreets. Ik heb aangetoond dat zulke lege woordjes in creooltalen zelden voorkomen. Dat is ook wel logisch: als je wilt dat anderen je boodschap begrijpen, heb je er niks aan. Wanneer een ander toch al moeite heeft je te verstaan, laat je zulke elementen dus weg. Wel zo efficiënt!

Je kunt denken aan...

Mogelijke onderwerpen

contacttalen algemeen, contacttalen door kolonisatie, pidgins, creooltalen, mengtalen, codewisseling, de invloed van het Engels op het Nederlands, het Engels in de wereld/in Europa, taalcontact in Nederland nu of in een historische periode (middeleeuwen, Hanzetijd, Renaissance, et cetera), taalfamilies, leenwoorden, nieuwe woorden (nieuwvormingen), taalgebruik in situaties van immigratie of handel, lingua franca, Esperanto

Mogelijke invalshoeken

- het ontstaan/de ontwikkeling van één (type) contacttaal
- wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen contacttalen?
- de geschiedenis van het Nederlands
- taalcontact in Nederland anno 2017
- hoeveel en wat voor soort leenwoorden heeft het Nederlands? Uit welke talen? Hoe kan dit verklaard worden?
- de ontstaansgeschiedenis en de structuur van contacttalen met het Nederlands als basis (zoals het Zuid-Afrikaans en het Negerhollands)
- De opkomst, de structuur en de functie van het Esperanto

Mogelijke taalverschijnselen

klanken, zinsstructuur, woordenschat, leenwoorden, modewoorden, nieuwvormingen, codewisseling (het afwisselen van meerdere talen in één gesprek of in één zin)

Mogelijke onderzoeksmaterialen/-methoden

literatuur- en/of (historisch) bronnenonderzoek, (etymologische) woordenboeken, *www.ethnologue.com*, *www.etymologiebank.nl*, *APiCS online*, documentaires, analyse van het gebruik van het Engels op het internet en in de media (televise, kranten, tijdschriften, sociale media), interview met een contacttaalspreker, attitudeonderzoek (bijvoorbeeld naar de waardering van Engelse leenwoorden in het Nederlands), (online) vragenlijsten

Leestips

<http://www.taalcanon.nl/vragen/wanneer-zijn-talen-familie-van-elkaar/>
<http://www.taalcanon.nl/vragen/is-het-erg-dat-taal-verandert/>
<http://www.taalcanon.nl/vragen/hebben-alle-talen-leenwoorden/>
<http://milffe.blogspot.nl/2013/11/creooltalen-wat-zijn-dat.html>
<http://www.meertens.knaw.nl/uitleenwoordenbank/index.php/uitleen/cultuurhistorisch>
Wat iedereen van het Nederlands moet weten en waarom (2011)
Groot Leenwoordenboek (2005)
Koggen, kooplieden en kantoren (2005) Hieruit: 'Taal en communicatie in het Hanzegebied'

Dr. Sterre Leufkens is taalwetenschapper met een bijzondere interesse voor typologie (vergelijkende taalwetenschap), taalcomplexiteit (de 'moeilijkheid' van talen) en de invloed van sociale en historische factoren op de grammatica van talen wereldwijd. Na haar promotieonderzoek aan de Universiteit van Amsterdam over de transparantie van talen, deed zij aan de Universiteit van Utrecht onderzoek naar idiomatisch taalgebruik (vaste gezegden en uitdrukkingen) in Nederlandse en Vlaamse dialecten. Daarnaast verzorgt ze onderwijs aan de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit van Utrecht. Ze vindt het belangrijk dat wetenschappelijk onderzoek een breed publiek bereikt ('popularisering'). Daarom heeft ze een eigen taalblog, *De Taalpassie van Milffe*, en schreef ze recent haar eigen boek *Taal* (2016).

Foto van Josefiën Witzke